

Mitut usku Eesti III

Uue vaimsuse eri

Mitut usku Eesti III

Uue vaimsuse eri

TARTU ÜLIKOOL
KIRJASTUS

Raamatu väljaandmist on toetanud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium (sihtfinantseeritav teadusteema SF0180026s11) ja Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu Fondi kaudu (Kultuuriteooria Tippkeskus).

Toimetaja Marko Uibu
Keeletoimetaja Katrin Kern

Küljendaja Tiia Ilus

Autoriõigus: Artiklite autoritel, 2013

ISSN 2346-5743

ISBN 978-9949-32-461-3

Tartu Ülikooli Kirjastus
www.tyk.ee

SISUKORD

SISSEJUHATUS:
UUE VAIMSUSE UURIMISEST NING
KOGUMIKUST „MITUT USKU EESTI III”

Marko Uibu

7

UUS VAIMSUS – MIS SEE ON?

Lea Altnurme

18

UUE VAIMSUSE EELKÄIJAD:
ANTROPOSOOFIA, TEOSOOFIA, VABAMÜÜRLUS
JA PARAPSÜHHOOLGIA EESTIS 1918–1940

Toomas Abiline

37

LUGEJATE VIRTUAALNE KOGUKOND:
KIRJANDUS JA AJAKIRJANDUS VAIMSETE-ESOTEERILISTE
IDEEDE KANDJA JA LEVITAJANA

Marko Uibu, Marju Saluste

79

VEESOONED, ENERGIASAMBAD JA TERVIS:
ARGIUSUNDI VÄLJENDUSED TÖÖVÕTETEST
TERVISHOIUNI

Kristel Kivari

107

PÜHA KOLMAINSUS KUI EMA-ISA-LAPS:
UUS VAIMSUS JA LUTERI KIRIK

Indrek Pekko, Katre Koppel

139

EESTI KUI KATSELABOR – IDEAALNE NÄIDE VAIMSUSE
JA RELIGIOONI SUUNDUMUSTE UURIMISEKS

Paul Heelas

167

AUTORITE TUTVUSTUS

188

ABSTRACTS

190

SISSEJUHATUS: UUE VAIMSUSE UURIMISEST NING KOGUMIKUST „MITUT USKU EESTI III”

Marko Uibu

Järjekorras kolmas kogumik sarjast „Mitut usku Eesti” on pühendatud uuele vaimsusele – nähtusele, mida sageli ja mitmel põhjusel usuks või religiooniks ei peeta. Veelgi enam, uue vaimsusega seostatavad ideed, õpetused ja praktikad tunduvad olevat liialt erinevad, et neid võiks üldse ühtse nähtusena käsitleda. Tõepoolest, mida on ühist näiteks pendliga veesoone otsimisel, eneseabikirjan-duse lugemisel, vabastaval hingamisel või inglitega suhtlemisel? Uue vaimsuse olemus, selle teaduslik uurimine ning käesolev kogumik pealkirjaga „Mitut usku Eesti III: uue vaimsuse eri” vajavad seetõttu tutvustamist.

Uue vaimsuse olemusest

Kõige laiemalt võib uut vaimsust¹ kirjeldada kui keskkonda – „kultuslikku miljööd”, kus levivad erinevad ideed ja praktikad ehk „uue vaimsuse liikumised ja kultuur” (vaata lähemalt kogumiku esimesest peatükist lk 18). Uue vaimsuse käsitlemisel „minavaimsusena” (nt Heelas 2003 [1996]) tuuakse õpetuste keskse

---

¹ Käesolevas kogumikus kasutatakse nähtuse nimetusena valdavalt terminit „uus vaimsus”. Eesti keeles on levinud ka inglise laen *new age*, mida erinevatel põhjustel ei peeta enam siiski parimaks variandiks. Uue vaimsuse praktiseerijad ei pea end üldiselt *new age*’i järgijateks ning on tihti ka enda niimoodi määratlemise vastu, mistõttu soovitatakse sotsiaaluuringutes seda terminit vältida (MacKian 2012: 6). Selline vastumeelsus on ilmselt vähemalt osaliselt tingitud *new age*’i seostamisest liigse kommertsiaalsuse ning vaid teatud tüüpi „vaimsete” toodetega. Seega on *new age* mõistena kitsam kui uus vaimsus ning kannab pigem negatiivset kaastähendust. Uue vaimsuse terminiga seonduvaid küsimusi käsitleb täpsemalt sissejuhatuse kolmas alapeatükk (lk 12).

ideena välja enesetäiustamise püüd, milleks „vaimne miljöö” pakub hulgaliselt võimalusi. Minavaimsus toetab aktiivset-osalevat hoiakut: arenemiseks püütakse pidevalt leida uusi õpetusi. Käesolev kogumik pakub sellest erinevaid näiteid: uue vaimsuse otsijad loevad mitmekülgse sisuga kirjandust (vaata lk 93); on avatud kristlikule vaimsusele, käies hingamiseanssidel kirikus (lk 152), või püüavad leida tuge maaenergiatest (lk 113). Kogumiku uurimustest selgub, et mujal maailmas kasutatud mõiste „otsija” (Sutcliffe 2004, Wuthnow 2005) kirjeldab hästi ka Eesti vaimseid praktikuid (lk 28).

Uus vaimsus paikneb eri eluvaldkondade (nagu religioon, meditsiin, majandus või teadus) piirialadel: sel on palju erinevaid väljendusvorme ning see jääb seetõttu raskesti tabatavaks ja ühtse nähtusena kirjeldatavaks. Käesoleva kogumiku esimeses peatükis näitab Lea Altnurme, et uue vaimsuse õpetuste ja praktikate näiline eklektika peidab tegelikult korduvaid mustreid ning põhiideid. Ehkki kõikehõlmavat definitsiooni on võimatu anda, võib identifitseerida allikaid, millele uue vaimsuse sünkretistlikud õpetused tuginevad. Altnurme toob välja neist viis olulisemat (lk 24–27). Esiteks psühholoogia ja tervendamisega seonduv: uue vaimsuse keskkonnas levivad eneseabipsühholoogia ning alternatiivmeditsiini teraapiad ja mõtteviisid; vaimsed õpetused rõhutavad sageli holistilist lähenemist tervisele ja laiemalt inimese elule. Teiseks oluliseks allikaks ja tänapäevase uue vaimsuse eelkäijaks võib pidada lääne esoteerilisi-okultistlikke mõttevoolusid, nagu näiteks teosoofiat või spiritismi Kolmandaks rikkaks allikaks on ida usundid, millest on võetud üle nii käsitusviise, mõisteid kui ka praktikaid. Samuti laenavad uusvaimsed õpetused mõisteid ning üldisemat usku teadmiste olulisusesse loodusteadustest, mida võib pidada neljandaks tähtsamaks allikaks. Viimasena toob Lea Altnurme välja loodusrahvaste traditsioonid ning ökoloogilise mõtteviisi, mille seotust uue vaimsusega on näidatud ka varasemates Eestis läbiviidud uuringutes (vt Allaste 2011). Eri praktikad ja õpetused kasutavad loetletud allikaid erineval määral, mis loob õpetustes märkimisväärse variatiivsuse. Seega oleks uue vaimsuse kirjeldamisel keeruline määratleda-piiritleda seda keskkonnas levivate õpetuste kaudu, pigem kirjeldab minavaimsuse kontseptsioon teatud tüüpi osalemist ja hoiakut. Samas on varasemates uuringutes näidatud, et vaatamata näilisele avatusele ning individuaalse valiku rõhutamisele, leidub uue vaimsuse kesketes põhimõtetes ning sümboolikas üllatavalt vähe variatiivsust (Hammer 2010). Kuigi individuaalsed otsijad teevad oma valikuid iseseisvalt, jõuavad nad välja sarnaste arusaamadeni. See viitab uue vaimsuse keskkonna sisemistele ning esmapilgul pigem varjatud kesketele ideedele ning väärtustele.

Uue vaimsuse praktikad kui näide tänapäevasest „elatud religioonist”?

Arvestades õpetuste praktilisust ning eklektilisust, võib tekkida küsimus, kas uut vaimsust saab üldse religiooniks pidada. Uue vaimsuse kujunemise ja iseloomulike tunnuste põhjal järeldab Lea Altnurme, et ehkki seda ei ole õige nimetada uusususundiks, on tegemist siiski usu ning laiemas mõttes ka religiooniga, mille keskne element on vaimse enesearengu müüt kui elu mõtestav lugu (lk 23). Wouter Hanegraaff toob välja erisuse üldmõiste „religioon” (*religion*) ja konkreetse religiooni (*a religion*) vahel. Esimene on laiemalt inimeste käitumist mõjutav sümboliline süsteem, mis võimaldab kontakti hoidmist igapäevaelu ning abstraktsema, maailma mõtestava tähendussüsteemiga. Religioon kui konkreetne süsteem (*a religion*) põhineb sotsiaalsel institutsioonil nagu kirik või sekt. Vaimsus (*spirituality*) tegeleb individuaalsemalt „kontakti säilitamisega igapäevaelulise maailma ja üldise kogemusteülese (metaempiirilise) tähendussüsteemi vahel, selleks erinevaid sümbolite süsteeme kohandades ja omavahel kombineerides” (Hanegraaff 1999: 147). Seega on uus vaimsus küll religioon selle üldmõistes, kuid tingimata mitte institutsionaalses tähenduses ning võib toetuda erinevatele, ka religioossetele, tähendust loovatele süsteemidele.

Siiski ei puudu uuel vaimsusel ka institutsionaalne ning sotsiaalne tasand. Näiteks käiakse maaenergiaid avastamas või vabastavalt hingamas grupiga ning kogenud juhendaja saatel; vaimses-esoteerilises keskkonnas toimuvad pidevalt erinevad koolitused, seminarid, teraapiad ja treeningud. Lea Altnurme toob Vikerraamesilla portaali näitel välja, et 2010. aastal tegutses Eestis vähemalt 547 mitmesuguste ürituste, kursuste, koolituste jmt läbiviijat. Olulisemateks uue vaimsuse õpetuste ning vaimsuse ideede kandjaks on aga hoopis raamatud ja meedia, mida käesolevas kogumikus käsitlevad põhjalikumalt Marko Uibu ja Marju Saluste neljandas peatükis. Vaimse miljöö otsijatele sobivad raamatud ja ajakirjandus nii praktiliselt (lugemine on paindlik ja mugav viis enese arendamiseks) kui ka raamatu sümboliliste tähenduste poolest – raamatu tähtsus Eesti ajalooliselt protestantlikus kultuuriruumis on suur, raamatut nähakse üldiselt teadmiste allika ja lugemist rituaalina tarkuseni küündimiseks. Nii kujunebki välja omalaadne lugejatest indiviidide võrgustik, kus osalejad saavad kokku vaid raamatukogu või -poe riilite ees. Ehkki selline sotsiaalne organisatsioon erineb religioossetest institutsioonidest, nagu kirik või sekt, kannab see siiski efektiivselt uue vaimsuse filosoofiat ja mõtteviisi. Uibu ja Saluste uuringust on näha, kuidas lugejad on omaks võtnud uue vaimsuse keele ja tähendused, mille kaudu kirjeldatakse nii lugemispraktikaid kui ka elusündmusi laiemalt (lk 98).

Uue vaimsuse keskkonnal on ka otseseid kokkupuutepunkte religiooni(de)ga. Indrek Pekko ja Katre Koppel näitavad viiendas peatükis, kuidas ühelt poolt mõjutab uus vaimsus kristlust ja kristlasi, teisalt püüavad aga vaimse praktika (toodud näites vabastava hingamise) harrastajad leida tuge kristlikust vaimsusest. Indrek Pekko analüüsitud sotsioloogilistest uuringutest Eesti Evangeelse Luterliku Kiriku koguduse liikmete seas selgub, et traditsioonilist õpetust „tõlgitakse” sageli uue vaimsuse keelt kasutades inimeselähedasemaks ja -keskemaks. Koguduse liikmed tunnistavad selliseid kristluseväliseid põhimõtteid nagu reinkarnatsioon või allikaid nagu astroloogia ja rahvameditsiin (vaata lk 147). Ehkki uue vaimsuse praktiseerijad ei pruugi end siduda institutsionaalse religiooniga, peetakse väärtuslikuks näiteks kristlikus traditsioonis sisalduvat vaimust, mida illustreerib vabastava hingamise seansside kirikus läbiviimine (lk 152). Ka muidu kogudusega mitteseotud vabastavalt hingajate jaoks annab just kirik kui püha ja vaimne paik praktikale erilise jõu ja tähenduse. Pekko ja Koppel järeldavad, et kirikul on keeruline ignoreerida spirituaalset mitmekesisust, mis tähendabki paratamatult ka avatust erinevate vaimsete praktikate suhtes ning püüet vastu tulla erinevate inimeste soovidele. Nagu selgub uuringust, arutleti kirikus toimunud hingamisseansile eelnenud ja järgnenud vestlusingides muu hulgas ka oma isikliku suhte üle Jumala ja kirikuga, mis mujal toimunud hingamispraktikate juures teemana ei tõusnud. Seega võib kirikus läbiviidav uue vaimsuse praktika panna muidu kirikukaugeid hingajaid mõtlema ka kristlusele.

Mõned teised käesolevas kogumikus analüüsitud praktikad, nagu eneseabikirjanduse lugemine või energiasammaste järgi loodusega suhestumine, paiknevad uue vaimsuse näiliselt mittereligioosses otsas. Uibu ja Saluste tõdevad kolmandas peatükis, et religioosse, vaimse ja sekulaarse kirjanduse vahele konkreetse piiri tõmbamine on peaaegu võimatu. Uuringus intervjueritud lugejad kirjeldasid vaimse-esoteerilise kirjanduse lugemist enda arendamisena, hoidudes religiooni või usuga seotud tähendustest. Samuti levivad uue vaimsuse keskkonnas mitmesugused teaduslikkusele rõhuvad õpetused, mida selle praktiseerijaid ei pea kindlasti religiooniks. Kristel Kivari vaatleb kogumiku viimases peatükis maaenergiate tähendust ning nende tuvastamise meetmeid, mida on rakendatud alates 16. sajandi mäeteadusest kuni inimeste ravimise või kodu planeerimiseni tänapäeval. Arusaam maaenergiate olemusest ning töövõtted nende kasutamiseks levivad küll uue vaimsuse keskkonnas (nt pendlikoolitused, *feng shui*, energiareisid loodusesse jne), kuid esitavad pigem esoteerilise ja alternatiivse teadmise vormi. Samas on maaenergiatel oluline roll ka vaimsetes tervenemispraktikates või üldisemas loodusega suhestumises, milles võib leida religioosseid elemente.

Kivari toob välja, et maaenergiate tajumine vitsa või keha tunnetuse abil viitab laiemale arusaamale, et „inimkeha on võimeline infot ajaloo, looduse või tervise kohta hankima otse keskkonnast ilma intellekti sekkumiseta” (lk 134). Selline arusaam julgustab inimesi näiteks maaenergiad kasutama nii tervenemiseks, elujõu ammutamiseks, maja planeerimiseks või kaevukoha leidmiseks. Kuigi loetletud rakendused on väga praktilised ja üksteisest erinevad, on nende aluseks põhimõtteline uue vaimsuse ideedega haakuv uskumus energiatest, mis annavad informatsiooni, mõjutavad inimeste enesetunnet ja tervist.

Kuigi need jäävad üldiselt väljapoole tavaarusaama religioonist, aitab vaimsete õpetuste, praktikate ja praktiseerijate uurimine mõista tänapäevast ja personaalset religioossust, mis ongi üldjuhul sekulaarsete elualade ja tegevustega läbi põimunud. Ameerika sotsiaalteadlane Meredith McGuire rõhutab, et institutsionaalse religiooni asemel peaks sotsiaaluuringutes rääkima pigem „elatud religioonist” (*lived religion*), „komplekssest ning pidevalt muutumises olevast uskumuste ja praktikate, samuti suhete, kogemuste ning pühendumiste segust” (McGuire 2008: 185). Seega tuleks tänapäevase religioossuse analüüsil tabada selle eri ilminguid inimeste igapäevaelus, mistõttu ei ole kuigi oluline ka näiteks religiooni ja vaimsuse eristamine või täpne piiritlemine. Vaimsus kirjeldab lihtsalt laiemalt mõtteviise ja tegevusi, mida tänapäeval religioosseks ei peeta.² Uue vaimsuse situatiivsus ning varieeruvad mustrid avalduvad ka kogumikus analüüsitud näidetes. Vaimne-esoteeriline raamat otsitakse välja, kui vajadus tekib või hetk tundub olevat õige, maaenergiast püütakse leida abi haigusest vabanemiseks või põhjendatakse sellega seletamatult head, halba või lihtsalt erilist enesetunnet. Nende praktikatega ei pruugita tegelda pidevalt ning ühe harrastamine ei välista huvi teise vastu – „otsijana” proovitakse hetke vajadusest lähtuvalt läbi erinevaid õpetusi ja tegevusi. Sellised mustrid ning nende aluseks olev sügavam ideoloogia – avatuse ja otsimise tähtsustamine – loovadki individuaalse „elatud religiooni”, mis Eestis põhineb sageli just uuel vaimsusel (Altnurme 2012). Mitmed sotsioloogilised küsitlused paljastavad väga põneva pildi eestlaste uskumustest. Ülevaate erinevate uuringute tulemustest leiab kogumiku viimase artikli lisadest lk 179–185.

² McGuire (2008) kritiseerib siin ka religiooni uurimise läänekesksust: tema hinnangul lähtuvad kasutatavad mõisted ja mudelid eelkõige institutsionaalsest religioonist ja kristlikest arusaamadest ning on seetõttu inimeste tegeliku religioossuse kirjeldamiseks liiga kitsad.

Uue vaimsuse nimetamisest

Erineva kogemuse ja suhtumisega inimestel on uue vaimsuse defineerimisest ja nimetamisest oma nägemus ja arusaam. Vaimsuse järgijad eelistavad üldiselt kasutada mõistet „vaimsus” selle võimalikult laias ja subjektiivses tähenduses, tuues näiteks välja, et „vaimne” võib olla ka voolava vee jälgimine, või jätta selle termini üldse defineerimata (vt Uibu 2011). Nähtuse nimetamine eeldab teatud positsiooni võtmist: on selge vahe, kas kutsuda õpetust umbluuks ja posimiseks (nagu näiteks Skeptikute liikumise eestkõnelejad skeptik.ee leheküljel) või holistilise vaimsuse ja saabuva Veevalaja ajastu mõtteviisi kandjaks (nagu mõned uue vaimsuse õpetajad). Akadeemilised käsitlused püüavad leida võimalikult neutraalset lähenemist ja mõisteid, mis ei annaks hinnanguid. See ei ole lihtne, sest paljudest variantidest (nt *new age*; holistiline/uus/alternatiivne vaimsus) ei ole ükski päris neutraalne.

Uue vaimsuse mõiste sotsiaaluuringutes ning ka käesolevas kogumikus tuleneb peamiselt ingliskeelsest terminist *new spirituality*, mis ei ole aga samuti sugugi probleemitu. Näiteks on peaaegu võimatu määratleda, mida võib pidada vaimseks ja mida mitte. Uue vaimsuse keskkonnas levivad mõned „hallid” praktikad: ehkki näiteks joogat võib harrastada ilma igasuguse „vaimse” taotluseta, on see hakanud läänes jõuliselt levima just vaimses miljöös ning võib viia edasise arenguni juba „vaimsemate” tehnikate abil (Karjalainen 2012). Teisalt võib ka nii igapäevase tegevuse nagu leiva küpsetamisega kaasneda spirituaalne-rituaalne tähendus, kui sellest saab näiteks vahend oma toiduga tugevama sideme loomiseks (leiva küpsetamise koolitusi on seetõttu reklaamitud ka vaimsete ürituste nimekirjas).

Vaimsus kui eemiline mõiste (ehk eelistatud praktikute endi poolt) kannab pigem positiivset kaastähendust, viidates millelegi materiaalsest maailmast „kõrgemale”, eesti keeles ühtviisi nii spirituaalsele kui ka intellektuaalsele. Sõnaraamat toob välja, et „vaimne” on ‘inimes(t)e sisemaailmaga, üldise vaimuga seotud, sellesse puutuv’, samuti ‘psüühikaga seotud, psüühiline; ant. kehaline, füüsiline’ (EKSS 2013). Seega on juba vaimsuse keeleline määratlus väga lai, tavakasutuses rakendatakse seda mõistet aga veelgi laiemalt. Näiteks artiklis pealkirjaga „Rakvere ametikool uurib oma maja vaimsust” kirjeldatakse, kuidas tondipüüdjad käivad salvestusseadmetega öösel koolimajas kummitusi otsimas (Virumaa Teataja 2013). Siin mängib ilmselt rolli nii kõlaline sarnasus (vaim-vaimsus) kui ka vaimsuse tunnetuslik kokkusobimine paranormaalse ja üleloomulikuga.

Kui neile, kes peavad uut vaimsust väheväärtuslikuks või suisa ohtlikuks, tundub sõna „vaimsus” nähtust lubamatult väärtustavana, siis osalejatele ei pruugi meeldida täiend „uus”.³ Uudsuse rõhutamine juba terminis läheb vastuollu arusaamaga, et õpetused pärinevad väärikatest religioosetest-kultuuri-listest traditsioonidest, mis lisavad neile oluliselt usaldusväärsust (Hammer 2004). Uue vaimsuse õpetajad esitlevad end sageli näiteks ida religioonide, Ameerika põliselanike või eesti rahvuslikel traditsioonidel põhinevate tarkuste kandjana. Siiski on ka näiteks ida traditsiooni puhul tõlkimine lääne süsteemi paratamatu ja vajalik. Traditsioonist võetakse üle need ideed, mis haakuvad kohaliku mõtteviisiga ning hetkeolukorrast tulenevate vajadustega – sellest ka nende õpetuste menu. Sotsiaalteaduslikus lähenemises on „uus” terminis „uus vaimsus” neutraalne mõiste: käesoleva kogumiku autorid ei soovi selle kasutamiseks anda õpetustele mingeid hinnanguid.

Samuti tuleb märkida, et lääne esoteerika ajalugu vaadates ilmneb, et uue vaimsuse „uudsus” on tegelikult tinglik. Mitmed uurijad peavad tänapäevaste vaimsete õpetuste otseseks eelkäijaks lääne okultseid-esoteerilisi mõtteviise (Hanegraaff 2009[2001], Chryssides 2007) ning nähtust seetõttu oluliselt vanemaks tänapäevase *new age*’i kultuuri tekkimisest 1960ndatel aastatel, mida on loetud üldiselt ka laiemalt uue vaimsuse alguseks. Tegelikuses võibki uut vaimsust näha osana pikemast traditsioonist. Näiteks teosofia, antroposofia või parapsühholoogia-spiritism levisid 20. sajandi esimeses pooles aktiivselt ka Eestis (vt Toomas Abilise ülevaadet kogumiku teises peatükis lk 37). On huvitav, et paljud juba toona jagatud ideed ja arusaamad sarnanevad suuresti praeguse uue vaimsusega. Näiteks oldi rahulolematud nii materialistliku maailmavaate kui ka traditsioonilise religiooniga ning oodati inimkonna vaimses evolutsioonis integreeritud ja holistlikku lähenemist, mis ühendaks religiooni, filosoofia ja teaduse. Esoteeriline-vaimne liikumine haaras erinevaid sotsiaalseid gruppe: näiteks kui teosofia intellektuaalselt keerulise õpetusena köitis kitsamat ringi haritud inimesi ning vabamüürlus ja erinevad ordud põhinesid eksklusiivsusel, siis spiritism intrigeeris laiemat publikut. Siiski, nagu Toomas Abiline teises peatükis märgib, osalesid 1930. ja 1940. aastatel okultistlikes-esoteerilistes tegevustes valdavalt haritlased ja pigem jõukamad inimesed.

---

³ Terminid „uus vaimsus” ja „uusvaimne” võivad tekitada ka teatava tunnetusliku paralleeli näiteks mõistega „uusrikas”, millel justkui puuduks traditsiooni kiht, ladestus, nii et see muutub seetõttu väheväärtuslikumaks.

Uue vaimsuse ühiskondlikust positsioonist

Vaatamata uue vaimsuse laiemale kandepinnale tänapäeval on sel jätkuvalt teatav alternatiivsuse kuvand. Tuginedes 1960ndatel vastukultuurilisele ning „uut aega” ootavale-loovale *new age*’ile, esindab uus vaimsus siiani mingil määral alternatiivse teadmise ja ellusuhtumise vormi. Sageli balansseerib uus vaimsus alternatiivsuse ja peavoolu vahel. Nii on näiteks kunagi *new age*’i mõtteviisi kandnud, kuid hetkel laiemale turule orienteerunud kosmeetikafirma The Body Shop loobunud *new age*’i messidel osalemast, sest see ei kuulu enam kokku ei nende endi ega ka messi kuvandiga (Hamilton 2000). Kui vaadata aga näiteks horoskoopidega lehenumbrite müügiedu (loe täpsemalt lk 92) ning üldisemalt eestlaste uskumusi (lk 33 ja 179–185), siis tuleb tõdeda, et „alternatiivsete” uskumuste ja praktikate kirjeldamine nišinähtusena ei ole tegelikult korrektne. Alternatiivsuse kuvand tuleneb ilmselt eelkõige vastandumisest domineerivale teaduslik-materialistlikule maailmavaatele ning vaimsete õpetuste vastuoludest (loodus)teaduslike tõdedega.

Vaimsetesse-esoteerilistesse teemadesse suhtutakse avalikus arutelus pigem skepsise ja üleolekutundega. Nagu Heelas (2008:12) märgib, on mõnede vaimsete õpetuste üle lihtne nalja heita. Näiteks eneseabipraktikate puhul on tegemist tavapsühholoogia ning -filosoofiaga (*lay-psychology* ja *lay-philosophy*), mis ei loo abstraktset „teaduslikku” teadmist, vaid aitavad inimestel mõtestada omaenda elu ja elumaailma. Ehkki need ei vasta nüüdisteaduse standarditele ja tihti on ka otseses vastuolus (loodus)teaduslike arusaamadega, võib sellistel õpetustel ja neist inspireeritud mõtlustel ning elustiilil olla inimeste jaoks oluline funktsioon, mida näitab ka uue vaimsuse pidev kohalolu ja menukus.

Käesoleva kogumiku sotsiaalteaduslikes-ajaloolistes uurimustes ei hinnata õpetuste (tõe)väärtust, vaid vaadeldakse nende olemust ja tähendust praktitseerijatele. Vaimsete-esoteeriliste ideede lai levik ja nende rakendamine erinevates praktikates on tõsiasi. Sellega võib võidelda (näiteks skeptik.ee positsioon), selle üle rõõmustada (vaimsete õpetajate seisukoht) või vaadata sellele imestuse ning teatava üleolekutundega (suur osa mitteosalejatest). Uue vaimsuse taolise elava nähtuse täielik ja läbinisti neutraalne käsitlemine akadeemilistes uuringutes on võimatu. Sellega tuleks ka käesoleva kogumiku artikleid lugedes arvestada.

Uue vaimsuse uurimisest Eestis

Eesti on tänapäevase vaimsuse käsitlemisel suurepärane näide, nagu rõhutab maailma üks tunnustatumaid kaasaegse religiooni uurijaid Paul Heelas kogumiku viimases peatükis. Vaadeldes Eesti olukorda teiste riikide võrdluses, pakub Heelas materjali „vaimsuse revolutsiooni” üle arutlemiseks: kuidas selle toimumist hinnata; milliseid väljakutseid esitab see uurijatele jne.

Uue vaimsuse kui religiooni, elustiili või subkultuuriga on üha enam tegelnud ka Eesti sotsiaal- ja humanitaarteadlased. Et vaimsuse ideed võivad seonduda ökoloogilise mõtteviisiga, puudutavad seda teemat Airi-Alina Allaste ning Peeter Vihma kogumikus „Ökokogukonnad retoorikas ja praktikas” (Allaste 2011). Rahvaste usundite uurija, Tartu Ülikooli folkloristikaprofessor Ülo Valk on analüüsinud eestlaste suhtumist üleloomulikku ning samuti esoteeriliste-vaimsete õpetuste suhet teadusega. Eesti Kirjandusmuuseumi vanemteadur Mare Kõiva käsitleb vaimseid-esoteerilisi teemasid peamiselt alternatiiv- ja rahvameditsiini uuringutes, kirjandusmuuseumi teadur Reet Hiemäe seoses rahvausundiga. Kõige otsesemalt on uue vaimsusega uurimisega tegelenud mõned käesoleva kogumiku autorid, eelkõige Tartu Ülikooli vanemteadur Lea Altnurme. Autorite varasematest kirjutistest ja käimasolevatest uurimisprojektidest saab ülevaate tutvustustes lk 188–189

Palju on vaimseid-esoteerilisi teemasid käsitletud ka ülikoolide lõputöodes. Näiteks Kaidi Tamm (Tago) analüüsis 2009. aastal Tartu Ülikooli semiootika osakonnas kaitstud magistritöös Lilleoru kogukonda ning on avaldanud sel teemal ka artikleid. Tallinna ülikooli antropoloogiatudengid Rutt Treima ja Mariel Värk vaatlesid oma bakalaureusetöodes rännakumeetodit. Tallinna Ülikoolis kaitses 2011. aastal magistritöö ka Age Kristel Kartau Tai massaaži Eestisse jõudmisest. Tartu ülikoolis uurisid 2012. aastal oma bakalaureusetöodes Linda Pärn sensitiivide kujutamist kogumikus „Eesti nõiad”, Kaisa Raitar sütelkõnni praktiseerimist Eestis, Maris Saar *new age*’i subkultuuri Tartus ja Kaie Luik uue vaimsuse teema kajastamist ajakirjas *Naised*. 2013. aastal kaitses Tenno Teidearu töö „Kanaldamine uue vaimsuse kontekstis”. See loetelu ei ole kindlasti ammendav ning ka uusi temaatilisi uurimusi lisandub pidevalt.

Viit artiklit koondav kogumik „Mitu usku Eesti III. Uue vaimsuse eri” on üks esimesi samme uut vaimsust puudutavate uuringute kokkukogumisel ja eestikeelse süstemaatilise ülevaate andmisel. Kogumiku esimeses peatükis vastab Lea Altnurme üldisematele küsimustele uue vaimsuse olemusest, kujunemisest ja selle esinemisest Eestis. Teises peatükis kirjeldab Toomas Abiline värvikat etappi

uue vaimsuse eelloos – esoteeriliste-okultistlike mõtteviiside levikut aastatel 1918–1940. Kolmandas peatükis vaatlevad Marko Uibu ja Marju Saluste vaimset-esoteerilist kirjandust ja ajakirjandust kui uue vaimsuse ideede üht olulisimat levimisviisi. Neljandas peatükis annab Kristel Kivari ülevaate ühest vaimses keskkonnas juurdunud ajalooliselt pikast traditsioonist: (maa)energiate tajumisest ja kasutamisest väga erinevates eluvaldkondades alates ravitsemisest kuni mäetööstuse ja turismini. Viimases peatükis analüüsivad Indrek Pekko ja Katre Koppel kristluse ning uue vaimsuse omavahelisi suhteid ja põimumisi. Kogumiku viimases peatükis vaadeldakse Eesti näidet võrdluses muu maailmaga. Professor Paul Heelas küsib, kas Eesti puhul on võimalik rääkida „vaimsuse revolutsioonist“ ning milliseid väljakutseid esitab muutuv religioossus selle uuri-
jatele.

Paljusid uue vaimsuse jaoks keskseid teemasid ei ole Eestis siiski veel piisavalt uuritud ning palju jääb käsitlemise alt välja ka selles kogumikus. Näiteks ei tegelda siin terviseiga seotud praktikate, eneseabipraktikate psühholoogilise poole või kogemuse-tajude kehalisusega, mis vääriks omaette põhjalikku tähelepanu. Esindatud on küll peatükk uue vaimsuse kokkupuutest kristlusega, kuid ei analüüsita suhestumist näiteks ida religioonide läänes levivate vormide või uus-
usunditega. Kogumikus esitatud ajaloolise ülevaate kõrval on äärmiselt huvitav ka nn spirituaalne ärkamine nõukogude perioodi viimastel aastakümnetel ning vaimsuse-esoteerika buum, mis tabas eestimaalasi 1980ndatel ja 1990ndate alguses. Need ja paljud muud teemad ootavad veel uurimist ja raamatuteks-
artikliteks vormistamist.

Kirjandus

- Allaste, Airi-Alina (toim). 2011. *Ökokogukonnad retoorikas ja praktikas*. Tallinn: Tallinna Ülikooli kirjastus.
- Altnurme, Lea. 2012. Mida võiks kirik teada eestimaalase individuaalsest religioossusest. – *Astu alla rahva hulka: artikleid ja arutlusi Eesti elanikkonna vaimulaadist*, Eerik Jõks (toim). Tallinn: Eesti Kirikute Nõukogu, 193–212.
- Chryssides, George D. 2007. Defining the New Age. – *Handbook of New Age*, Daren Kemp ja James R. Lewis (toim). Leiden, Boston: Brill, 5–24.
- EKSS. 2013. Vaimne. <http://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=vaimne&F=M> (vaadatud 20.01.2013).
- Hamilton, Malcolm. 2000. An analysis of the Festival for Mind–Body–Spirit, London. *Beyond New Age*, Steven Sutcliffe ja Marion Bowman (toim). Edinburgh: Edinburgh University Press, 188–200.

- Hammer, Olav. 2004. *Claiming knowledge: strategies of epistemology from theosophy to the New Age*. Leiden, Boston: Brill.
- Hammer, Olav. 2010. I Did It My Way? Individual Choice and Social Conformity in New Age Religion. – *Religions of Modernity: Relocating the Sacred to the Self and the Digital*, Stef Aupers ja Dick Houtman (toim). Leiden, Boston: Brill, 49–67.
- Hanegraaff, Wouter J. 1999. New Age Spiritualities as Secular Religion: a Historian's Perspective, *Social Compass* 46(2): 145–160.
- Hanegraaff, Wouter J. 2009 [2001]. New Age Religion. – *Religion in Modern World: Traditions and Transformations*, Linda Woodhead, Hiroko Kawanami ja Christopher Partridge (toim). London, New York: Routledge, 339–356.
- Heelas, Paul. 2003 [1996]. *The New Age Movement. The Celebration of the Self and the Sacralization of Modernity*. Oxford: Blackwell.
- Karjalainen, Mira. 2012. Scientific Approaches to the Body in the Spiritual-Physical Marketplace. Modern Science and the Construction of Religious Meaning. – *Religion and the Body*, David Cave ja Rebecca Sachs Norris (toim). Leiden, Boston: Brill, 199–216.
- MacKian, Sara. 2012. *Everyday Spirituality. Social and Spatial Worlds of Enchantment*. New York: Palgrave Macmillan.
- McGuire, Meredith. 2008. *Lived religion: Faith and practice in everyday life*. New York, NY: Oxford University Press.
- Sutcliffe, Steven J. 2004. The Dynamics of Alternative Spirituality. Seekers, Networks, and „New Age”. – *The Oxford Handbook of New Religious Movements*, James R. Lewis (toim). Oxford: Oxford University Press.
- Uibu, Marko. 2011. Seekers of the 'Alternative': Making Sense of the Self and the World Through Spiritual Practices in Estonia. – *Magistritöö*. Budapest: Central European University, sotsioloogia ja sotsiaalantropoloogia osakond.
- Virumaa Teataja. 2013. Rakvere ametikool uurib oma maja vaimsust. <http://www.virumaa-teataja.ee/1126920/rakvere-ametikool-uurib-oma-maja-vaimsust/> (vaadatud 20.02.2013).
- Wuthnow, Robert. 2005. *America and the Challenges of Religious Diversity*. Princeton: Princeton University Press.